

4.2. Juriidiliste isikute ärakasutamise analüüs

4.2.1. Ühingute liigitus ja statistika

Juriidilised isikud jagunevad avalik-õiguslikeks ja eraõiguslikeks. Avalik-õiguslik juriidiline isik on riik, kohaliku omavalitsuse üksus, samuti võib avalikes huvides seaduse alusel luua avalik-õiguslikke juriidilisi isikuid. Eraõiguslikud juriidilised isikud on loodud erahuvides – nendeks on täisühing, usaldusühing, osaühing, aktsiaselts, tulundusühistu, sihtasutus ja mittetulundusühing. Lisaks eriliigid korteriühistu, maaparandusühistu, erakond, hooneühistu, kirikud ja kogudused.

Euroopa Liidu õiguse alusel tegutsevad Euroopa äriühing, (SE), Euroopa ühistu (SCE), Euroopa majandushuviühing (EMHÜ) ja territoriaalse koostöö rühmitus (ETKR).

Äriühingud on täisühing, usaldusühing, osaühing, aktsiaselts ja tulundusühistu. Lähtudes organisatsioonilisest ülesehitusest võib juriidilised isikud jagada liikmelisusel rajanevateks isikute ühendusteks, milleks on aktsiaselts, osaühing, täisühing, usaldusühing, tulundusühistu ja mittetulundusühing ning varakogumiteks, millel liikmeid ei ole, selle ainsaks liigiks on sihtasutus.

Juhtimisstruktuuri järgi jagunevad isikute ühendused omakorda korporatsioonideks (aktsiaselts, osaühing, tulundusühistu, mittetulundusühing) ja isikuühinguteks (täisühing ja usaldusühing). Lisaks on Eesti õiguses olemas ka juriidiliseks isikuks mitteolev ühing – seltsing.

Korporatsioone iseloomustab organite olemasolu ehk võrjuhtimine, samuti see, et ühingu olemasolu ei ole otseselt seotud liikmete arvuga ega konkreetsete liikmete olemasoluga. Juhtorganid ei pruugi olla samal ajal ühingu enda liikmeteks, osanikeks või aktsionärideks.

Isikuühingutel ei ole korporatiivset juhtimisstruktuuri ja need põhinevad liikmete isiklikul panusel ning seosel. Eraldi ei ole juhtorganeid, juhtimist korraldavad liikmed ise ja üldjuhul vastutavad kõik liikmed ka isiklikult ühingu kohustuste eest.

Äriühingud võib omakorda veel liigitada kapitaliühinguteks, mis rajanevad liikmete tehtavatel sissemaksetel kapitali (osaühing ja aktsiaselts) ning isikuühinguteks, mis rajanevad liikmete isiklikul panusel (täisühing ja usaldusühing).

Tabel 17. Ühingute ja sihtasutuste arv.

Liik	01.08.2020	01.01.2020	01.01.2019	01.01.2018	01.01.2017
Tulundusühistu	1 694	1707	1726	1713	1707
Täisühing	1 374	1364	1367	1363	2447
Usaldusühing	4565	3469	3089	3052	2929
Osaühing	212 128	202 849	194 354	175 288	169 030
Aktsiaselts	2 843	2893	2997	3092	3284
Sihtasutus	807	812	812	790	786
Korteriühistu	23 547	23 329	22 918	3692	-
Mittetulundusühing	22 177	21 779	22 026	29 999	32 066

Maaparandusühistu	62	37	-	-	-
Euroopa äriühing (SE)	12	12	11	7	8
Euroopa majandushuviühing	19	19	19	19	18
Euroopa ühistu	1	0	0	0	0
Kokku	269 229	258 270	249 319	219 015	212 275

Allikas: Registrate ja Infosüsteemide Keskuse veebileht <https://www.rik.ee/et/e-ariregister/statistika>

4.2.2. Juriidiliste isikute ärakasutamise trendid Eesti ametiasutuste hinnangul

Järelevalveasutused¹ on täheldanud tõusva trendina olukorda, kus Eesti äriühinguid, eriti osaühinguid (edaspidi OÜ), kasutatakse rahapesu skeemides rahapesu erinevates etappides ehk siis nii eelkuritegudes, nt kelmustes, kui ka varjamistegevuses. OÜde loomiseks on seejuures loodud soodne keskkond (kiirus, odavus, e-residentsuse programm), mis on sellise tendentsi üheks põhjuseks. Kiiret ja mugavat OÜ asutamise korda on järelevalveasutused seostanud ka virtuaalvääringu teenusepakkujate tegevuslubade taotluste suure arvuga.²

Rahapesukuriteo (edaspidi ka *RP*) toimepanemiseks on juriidilisi isikuid hea ära kasutada nende piiratud vastutuse olemuse tõttu. Juriidilise isiku kesta on võimalik hüljata ja võtta kasutusele uus. Samuti on variisikutest juhatuse liikmeid kasutades võimalik enda isikut (ja seost kahtlase rahaga) varjata. Samas on selge, et piiratud vastutusega äriühingud on tsiviilkäibe toimimiseks väga vajalikud instrumentid, millest ei ole hoolimata seonduvast ärakasutamise ohust võimalik loobuda. Aastatel 2017-2019 kohtus menetletud RP süüdistuste puhul torkab Eesti äriühingute ärakasutamine selge trendina silma: 60% kohtulahendite kohaselt kasutati uuritud RP skeemis OÜsid, sh 15% lisaks mõnda välisriigi juriidilist isikut (siit tõusetub esile teatud trendina Soome OYde kasutamine)³. Arvestades OÜde ebaproportsionaalselt suurt arvu võrreldes teiste ühingute ja sihtasutustega, ei ole OÜ kasutamine samas iseseisev trend.

2019. aastal esitasid 77 notarit RAB-le kokku 394 kahtlaste tehingute teadet, millest <50% puudutasid ettevõtete asutamist ja tehinguid osakutega.⁴

Advokatuur ei ole oma järelevalve käigus tuvastanud trende, mis seostuksid spetsiifilisemalt äriühingute ärakasutamise (katsetega) advokaatide tegevuses.⁵

Eestis registreeritud äriühingute tegelike kasusaajate tuvastamiseks on Äriregistris vajalik määratleda igal äriühingu omanikul enda tegelikud kasusaajad. Formaalselt on kõigil huvilistel info saamiseks võimalus olemas. RAB-i hinnangul on Äriregistris olev info aga tihtipeale eksitav, kuna kontrolli andmete õigsuse üle reaalselt ei teostata. Isegi kui äriühing tegeliku kasusaaja on märkinud, pole kindlust, et see ka õige on, sest äriühingute ärakasutamise eesmärgil on võimalik neid registreerida variisikute nimele. Probleemina on tõusetunud asjaolu, et tegelikkuses pole äriühingutel kerge oma tegelikke kasusaajaid ise ka tuvastada, kuna süsteem on keerukas ja olemasolev juhendmaterjal ei anna kõikideks võimalikeks olukordadeks piisavat tuge. Eriti paistab see mure silma usaldusühingute ning keerulise omandistruktuuriga äriühingute tegelike kasusaajate määramisel. Äriühingute seas on ka neid, kelle juhatuse liikmetel on endil raskusi (eriti välis-) omanike tegelike kasusaajate kohta info kogumisega.

¹ FI, Notarite Koda, MTA, RAB

² Virtuaalvääringu teenusepakkujate problemaatikaga tutvumiseks vt RAB vastavat analüüsi: <https://www.politsei.ee/files/Rahapesu/virtuaalvaeaeringu-teenuse-pakkujate-uring.pdf?9fd7e5611b>

³ Ohtude töörühma sisend: RP kohtulahendid aastatel 2017-2019

⁴ Üle poole teadetest moodustasid tehingud kinnisvaraga. Notarite Koja sisend NRA NV töögrupile 27.10.2020

⁵ Advokaatuuri sisend NRA NV töögrupile 19.10.2020

Tegelike kasusaajate andmete kohta küsitakse infot ka teistest riikidest, selliste päringutega on kokku puutunud kõik uurimisasutused, kuid selliste päringute mahu kohta puudub täpsem statistika. Info olemasolul edastatakse ka tegelike kasusaajate andmed sel kujul nagu need on äriregistrist kättesaadavad. Erandina saadab MTA vastuseid lisaks äriregistri andmetele ka pankade andmetele tuginedes – kui päritud on finantsteabe automaatse infovahetuse raames.⁶ Siiski on tegelike kasusaajate registrisse kandmine praktikas pidevalt paranenud:

Tabel 18. Deklareerimata BO-ga juriidiliste isikute arv

Kuupäev	31.12.2018	31.12.2019	31.12.2020	16.03.2021
Osaühingute arv	194354	220165	218854	223287
Kõikide juriidiliste isikute arv	234343	260699	259429	263697
Juriidilised isikud, kellel on BO deklareerimata, %	37%	31%	19%	18%
Osaühingute arv, kellel on BO deklareerimata, %	17%	16%	16%	15%

Lisaks äriühingute tegelike kasusaajate raporteerimiskohustusele jätab mõnevõrra soovida ka äriühingute poolt majandusaasta aruannete (MAA) esitamise aktiivsus. 2010-2018 vaatlusperioodil jättis keskel läbi 23-24% äriühingutest MAA esitamata. Peamised, kes jätaavad esitamata, on tegevad hulgi- ja jaekaubandus sektoris (24% kõikidest mitte-esitajatest). 40% mitte-esitajatest on väga noored ettevõtted, tegutsenud vaid 1—3 aastat ning üldiselt on probleemsed just Tallinnas registreeritud asukohaga ja mikroettevõtjad.

Uuringu käigus oli soov uurida ka mitteresidentidest ettevõtjate MAA esitamise kvaliteeti, aga kuna neil ei ole unikaalset tunnust, siis lähtuti neist, kes on OÜ või AS, mille suurimaks osanikuks või aktsionäriks välismaalane ning selgus, et nendega on keskmisest rohkem probleeme.⁷

Seega võib öelda, et äriühingute kohta andmete avaldamine vajab parandamist ja täiendavate kontrollimeetmete kehtestamine aruandlusekohustuse ja tegelike kasusaajate kohta esitatava info kontrollimiseks oleks asjakohane.

4.2.3. Trendid ja näited äriühingute ärakasutamisest

Kuigi aegade jooksul võib märgata ka äriühingute kuritarvitamisel teatavaid trende, siis suures pildis on levinuimad järgmised kuritarvituse viisid.

Varifirmade kasutamine⁸

Erinevad tegeliku kasusaaja varjamiseks kasutatavad äriühingute kategooriad on:

* riulifirmad (inglise keeles *shelf company*) ehk ettevõtted, mida luuakse äriühinguteenuse pakkujate poolt edasimüümiseks;

* varifirmad (inglise keeles *shell company*) ehk ettevõtted, mida kasutatakse oma varade väljaviimiseks näilike tehingutega tegeliku äri seast, näiteks maksude varjamise eesmärgil, ning neil pole endal vara ega tavapärasest majandustegevust.

Mõlemad võivad olla ka uinunud vormis (inglise keeles *dormant company*) ehk ootavad, millal neid kasutama hakatakse. Selliste äriühingute osakaalule viitab nn „0“-müügituluga MAA-de esitamise hulk: 2017. a oli selliseid 6,58%, 2018. a 6,02 ning 2019. a 5,87% kõikidest esitatud MAA-dest.⁹

⁶ Õiguslik alus: Direktiiv 2014/107/EL (DAC2) ja FATCA leping ja OECD CRS mitmepoolne leping

⁷ https://www.rahandusministeerium.ee/system/files_force/document_files/lopparuande_ettekanne_2020_12_14.pdf?download=1

⁸ Tulenevalt erinevatel asutustel kasutusel olevatest erinevatest määratlustest, kasutatakse käesolevas peatükis varifirmade mõistet laiemas tähenduses, see sisaldab muu hulgas nii kitsamalt puhverfirmasid kui ka riulifirmasid – nii müügi eesmärgil asutatud kui ka reaalse majandustegevuseta äriühingute mõttes.

⁹ Allikas: Äriregister. Olenemata protsentuaalselt vähenemise tendentsist, on selliste MAA-de üldarv siiski kasvanud: 2017. a esitati 12 850, 2018. a 13 477 ja 2019. a 13 589 MAA-d, mille müügitulu oli 0.

Varifirmade kasutamine on levinud mitte üksnes Eestis, vaid laialdaselt ka teistes riikides.¹⁰

Käesoleval ajal reaalselt tegevust mitteomavate firmade kasutamise eesmärgiks tundub Eestis olevat **tööjõumaksude maksmise vältimine**, sest teatavasti on need tööandjatele suurima koormusega maksud. Tööjõumaksude tasumata jätmisest võivad olla huvitatud ka tegutsevad firmad, sest sellega saavutatakse turueelis, mis võimaldab pakkuda teenuseid madalama hinnaga. Selleks kasutatakse nii käibemaksukohustuslastest kui mittekäibemaksukohustuslastest Eesti ja välismaiseid varifirmasid. Näiteks kantakse fiktiivse arve alusel raha varifirma pangakontole, mis asub tavaliselt välismaal ja kust see kantakse edasi ülekande teinud ettevõtetele „palkadeks“ või võetakse ATM kaudu välja ja makstakse sularahas „palkadeks“.

Eesti käibemaksukohustuslastest varifirmade kasutamise tulemusena saab ettevõtte lisaks tööjõumaksude tasumata jätmisele alusetult maha arvata oma sisendkäibemaksu hulgas ka variettevõtte nimel vormistatud fiktiivsetel arvetel näidatud käibemaksu, **vähendades** seega ka oma **tasumisele kuuluvat käibemaksukohustust või tekitades alusetuid käibemaksu tagastusnõudeid**. Positiivne MTA järelevalve seisukohalt on, et käibedeklaratsiooni (KMD) lisa INF rakendamisega, mis kohustab ettevõtteid andmed tehingupartnerite ja arvete lõikes deklareerima, on sellised pettused kiiresti tuvastatavad ja väga suuri kahjusid ei tekitata. Samas on see kaasa toonud mittekäibemaksukohustuslastest varifirmade kasutamise hoogustumise, tulenevalt asjaolust, et mittekäibemaksukohustuslased ei pea esitama igakuist KMD ja seetõttu ei ole selline kuritarvitamine kiiresti tuvastatav ja tõkestatav.

Lisaks tööjõumaksude ja käibemaksu tasumisest kõrvalehoidumisele kasutatakse nii kodumaiseid kui ka välismaiseid, ka nii käibemaksukohustuslastest kui mittekäibemaksukohustuslastest, varifirmasid näilike tehingute abil **ettevõttest rahaliste vahendite tulumaksuvabalt välja viimiseks**. Kuna Eestis maksustatakse tulumaksuga juriidiliste isikute puhul mitte kasumi tekkimise perioodil, vaid ettevõttest raha väljaviimise hetkel, on fiktiivsed tehingud raha väljaviimise varjamiseks üsna levinud.

Kaasus 1 - kasumi väljaviimine tulumaksuvabalt fiktiivsete laenutehingute abil:

Kinnisvara arendamisega tegelev äriühing X kandis iga kuu alguses teisele, nõustamisteenusega tegelevale äriühingule Y mitme järjestikkuse päeva jooksul 30 000 eurot, selgitusega „laen“, mille saaja kandis koheselt samal päeval ja samas summas edasi raha maksnud äriühingu X juhatuse liikme isiklikule pangakontole, samuti selgitusega „laen“. Äriühingu X juhatuse liige sai ametlikult äriühingust vaid miinimumtasu, ehkki tegutses kasumliku ettevõtte tegevjuhina. Tegemist oli fiktiivsete tehingute alusel äriühingust X välja viidud rahaga, mis tegelikkuses pidanuks olema deklareeritud juhatuse liikme töötasuna ja juhatuse liikme tasuna.

4.2.4. Riulifirma kasutamisele viitavad tunnused

A. Tihti on tegemist Eesti OÜ-ga, mis on loodud üksnes või peamiselt eesmärgiga leida huviline, kes saaks vajadusel koheselt hakata kasutama „valmis“ äriühingut. Selline kasutamine võimaldab mh OÜ ärakasutamist rahapesu skeemi ühe osapoolena. Teatud juhtudel on nendel äriühingutel olemas juba ka pangakonto.

Jälgi/pane tähele:

- Eesti OÜ on loodud äsja,
- Eesti OÜ on loodud teisel eesmärgil, sellel on väga palju EMTAK-koodiga tähistatud erinevaid tegevusalasid (seinast-seina valdkondades),
- valitud tegevusaladel ei ole seost tegelikkusega,
- Eesti OÜ asutaja on äriühinguteenusepakkuja.

¹⁰ Vt <http://www.fatf-gafi.org/publications/methodsandtrends/documents/concealment-beneficial-ownership.html>

B. Tihti on kurjategijate poolt kasutatud OÜ-d loodud ühtede ja samade äriühingu teenuse pakkujate poolt. Sellise, „riiulil” oleva, ettevõtte müügi korral hoolsusmeetmed ei kohaldu RahaPTS-ist tulenevate piirangute tõttu. RahaPTS ei viita nn valmis (riiuli-)firmade müügile kui kvalifitseerivale tunnusele ühegi kohustatud isiku liigi juures.¹¹ Äriühingute loomise edaspidise ärakasutamise eesmärgile viitab muu hulgas asjaolu, et palju OÜ-sid on registreeritud samadel aadressidel ning samade äriühingu teenuse pakkujate poolt, s.t „hulgi“, mitte äriühinguteenusepakkuja poolt konkreetsele kliendile osutatava teenuse pakkumise raames.

Jälgi/pane tähele:

- äriühingu registreeritud aadress ei ole tõenäoline/on teadaolevalt paljudel erinevatel äriühingutel kasutusel,
- äriühingu aadress on teadaolevalt nn postkast.

Kaasus 2 – ümbrikupalga maksmine mittekäibemaksukohustuslasest teise riigi äriühingu fiktiivsete arvete alusel välja viidud rahast:

Ehitusega tegelev äriühing Z soetas ühendusesiseselt suures summas teenust UK mittekäibemaksukohustuslasest ettevõttelt W. Kontrollimisel selgus, et tegemist oli väidetavalt raamatupidamise tarkvara soetamisega UK äriühingult, kelle esindaja oli Eesti kodanik. Raha teenuse eest liikus Poolas avatud kontole, mille kasutajaks oli Eesti kodanik. Poolast pangakonto kasutamise kohta saadud teabest selgus, et kõnealust UK äriühingut kasutati kokku vähemalt 4 Eesti äriühingu maksukohustuse vähendamiseks ja sellise vahendamisega teenis Eesti kodanik endale lisatulu ka füüsilise isikuna, mida ta ei deklareerinud. UK äriühingu Poola kontole oli tehtud äriühingu Z poolt 18 allkontot, mille kasutajateks olid Z töötajad, kellele maksti UK äriühingu kontolt täiendavat varjatud töötasu. Äriühingule Z määrati kontrolli tulemusena tööjõumakse varjatud töötasudelt 57 875 eurot. Lisaks tuvastati maksudest kõrvalehoidumised ka teistes äriühingutes, kes varjatud töötasudeks raha UK äriühinguga tehtud fiktiivsete tehingute abil ettevõttest välja viisid.

Jälgi/pane tähele tehingute puhul:

- ebaselge eesmärk ettevõtte, nt sihtasutuse, asutamisel¹² ning kahtlus tegelike eesmärkide varjamises;
- ebatavaline/kahtlane äritegevus ja tehingud kolmandate isikutega, kellega puudub äriühingu seos;
- suurel hulgal erinevate dokumentide esitamine, mis tekitab kahtluse, et püütakse varjata ettevõtte tegelikkust või püütakse lisada sellele legitiimsust.

4.2.5. Varifirmade kasutamisele viitavad tunnused

¹¹ Usaldushalduse ja äriühingute teenuse pakkuja osutab kolmandale isikule vähemalt ühte järgmistest teenustest: 1) äriühingu või muu juriidilise isiku asutamine, sealhulgas osaluse võõrandamisega seotud toimingud; 2) tegutsemise juhatajana või juhatuse liikmena äriühingus, osanikuna täisühingus või sellisel positsioonil muus juriidilises isikus, samuti teise isiku nimetatud ametikohale asumise korraldamine; 3) asukoha või tegevuskoha aadressi, sealhulgas aadressi kui kontaktandmete osa kasutamise või postisaadetiste vastuvõtmiseks aadressi kasutamise võimaldamine ja muude eelnimetatuga seonduvate teenuste pakkumine äriühingule või muule juriidilisele isikule, seltsingule või muule juriidilise isiku staatust mitteomavale isikute ühendusele; 4) usaldushaldurina või seltsingu, ühisuse või muu juriidilise isiku staatust mitteomava isikute ühenduse esindajana tegutsemine või teise isiku määramine sellele positsioonile; 5) aktsionäri esindajana tegutsemine või teise isiku aktsionäri esindajana tegutsemise korraldamine, välja arvatud nende äriühingute puhul, kelle väärtpaberid on reguleeritud väärtpaberituril kauplemisele võetud ja kelle suhtes kohaldatakse Euroopa Liidu õigusaktidega kooskõlas olevaid avalikustamismõndeid või võrdväärseid rahvusvahelisi standardeid.

Õigusteenuse osutaja suhtes kohaldatakse RahaPTS-i, kui ta tegutseb finants- või kinnisvaratehingus oma kliendi eest ja nimel. Samuti, kui ta juhendab tehingu kavandamist või selle tegemist või teeb ametitoimingut või osutab ametiteenust, mis on seotud: 1) kinnisasja, ettevõtte või äriühingu aktsiate või osade ostu või müügiga; 2) kliendi raha, väärtpaberite või muu vara haldamisega; 3) makse-, hoiu- või väärtpaberikontode avamise või haldamisega; 4) äriühingu asutamiseks, tegevuseks või juhtimiseks vajalike vahendite hankimisega; 5) usaldushalduse, äriühingu, sihtasutuse või muu juriidilise isiku staatust mitteomava isikute ühenduse asutamise, tegevuse või juhtimisega.

¹² Notarid, äriühingu teenusepakkujad, juriidilised nõustajad, advokaadid.

Mitmed olulised FATFi uuringud¹³ ning Maailmapanga ja ÜRO büroo (UNODC) ebaseaduslikult saadud varade tagastamise algatus (StAR)¹⁴ on uurinud ühingute ebaseaduslikel eesmärkidel kuritarvitamist, sealhulgas rahapesu ja terrorismi rahastamise eesmärkidel. Üldiselt leiti, et piisava ja täpse tegelike omanike/kasusaajate teabe puudumine hõlbustab rahapesu ja varaliste vahendite varjamist, s.h

- aitab varjata teadaolevate või kahtlustatavate kurjategijate isikut,
- aitab varjata ühingu konto või vara kasutamise tegelikku eesmärki, ja / või
- aitab varjata ühinguga seotud rahaliste vahendite või vara päritolu või kasutamist.

Näiteks võib tegelike omanike teavet varjata, kui kasutatakse:

- a) varifirmasid (saab asutada erinevate omandivormidega struktuure), eriti juhtudel, kui välismaine omand on laiali jaotatud erinevates jurisdiktsioonides;
- b) keerulisi omandi- ja kontrollstruktuure, mis hõlmavad erinevaid kehandeid ja varakogumeid, kus aktsiaid/osasid/õiguseid on registreeritud teiste juriidiliste isikute nimel;
- c) esitajaaktsiaid;
- d) juriidilisi isikuid ettevõtte direktorina/juhtidena (asendavad juhatust);
- e) aktsionäride esindajaid/omanikke ja juhte, kuid ei ole selge, kes nad nimetanud või määranud on;
- f) näilikke esindajaid ja juhte (variisikuid), näiteks lähedased kaastöötajad ja perekonnaliikmed,
- g) usaldushaldused ja muud juriidilised kokkulepped, mis võimaldavad juriidilist omandit lahutada varade tegelikust kasusaajast;
- h) vahendajate kasutamine juriidiliste isikute, sealhulgas professionaalsete vahendajate kasutamine äriühingute loomisel.¹⁵

Avalik äriregister ja kannete õiguslik tähendus on mitmeid eelnimetatud nähtusi aidanud Eesti äriühingute puhul vähendada või vältida. Siiski peab olema teadlik, et teiste riikide regulatsioonid võivad olla erinevad ja selliseid kuritarvitusi ka võimaldada.

Lisaks võib välja tuua ka MTÜ kui juriidilise vormi kuritarvitamise kaasused. Kuivõrd mittetulundusliku tegevusega piirdumine ei ole otsene kohustus, siis ei pruugi sellise õigusliku vormi valiku puhul olla alati tegemist juhusliku väärkasutusega (valitud vale õiguslik vorm): MTÜ tegevusala- ja tehinguandmed panevad küsima, kas tegemist saab olla mittetulundusliku tegevusega, nt on MTÜ-sid, mis EMTAK liigituse alusel tegutsevad valdkondades: Muude mootorsõidukite müük; Investeeringud võlakirjadesse, väärtpaberitesse jms finantsvahenditesse; finantsasutuste klientide poolt antud info tegevusalade kohta: Füüsiliste ja virtuaalserverite rent, Küttepuude saagimine ja ehitusabi. Rahapesukahtlus võib tekkida, kui MTÜga on seotud lisaks kahtlaseid või teiste (mitmete) juriidiliste isikutega seotud isikuid, näiteks, kes tegutsevad sarnastel tegevusaladel.

Kaasus 3 – kasumi tulumaksuvabalt välja viimine välisriigi ettevõttega tehtud fiktiivsete tehingute abil: Eesti OÜ vahendas 0% juurdehindlusega Tenerife äriühingule puhkuseosakute turu-uuringute teenust, mis soetati Küprose äriühingult. Kontrolli käigus selgus, et Küprose ettevõtte omanikuks oli Eesti OÜ juhatuse liige/ainuosanik ja Küprose ettevõtte pangakontolt võeti sularaha Eestis pangakaardiga välja ja tehti makseid Panama, Eesti ja Küprose äriühingutele. Eesti OÜ ainuosanik deklareeris ametlikult juhatuse liikme tasu ainult 300 eurot kuus ega olnud väidetavalt saanud 4 aasta jooksul mingeid sissetulekuid. Küprose äriühingu kaudu ettevõttest välja viidud raha luges MTA Eesti OÜ ainuosaniku dividendideks ja maksustas tulumaksuga.

¹³ Vt näiteks: <http://www.fatf-gafi.org/publications/methodsandtrends/documents/concealment-beneficial-ownership.html>; <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/transparency-and-beneficial-ownership.html> ja <http://www.fatf-gafi.org/publications/financialinclusionandpoissues/documents/bpp-combating-abuse-npo.html>

¹⁴ *Puppet Masters report*, mille avaldas 2011. aastal Maailmapank / UNODC StAR. Selles aruandes uuriti üle 150 ulatusliku korruptsiooni juhtumi ja leiti, et enamasti hõlmab suure-mahuline korruptsioon ühe või mitme ettevõtte kasutamist tegelike omanike varjamiseks. Aruanne uurib juriidiliste struktuuride kasutamist ebaseadusliku vara varjamiseks, kirjeldab üksikasjalikult, kuidas ühinguid kasutatakse korruptsiooni hõlbustamiseks, toob välja olulised väljakutsed, millega riigid silmitsi seisavad, kui rakendada meetmeid, et vältida ühingute väärkasutamist korruptsiooniskeemides, ja sätestab soovitud riikidele nende probleemide lahendamiseks.

¹⁵ FATF guidance „TRANSPARENCY AND BENEFICIAL OWNERSHIP“, oktoober 2014

Jälgi ja pane tähele:

- variisiku kahtlus ehk nn tankistide kasutamine, mida on täheldatud nii lähisugulaste kui ka välisriikide kodanike kasuks;
- välisriigi juriidiliste isikute puhul keeruline omandistruktuur ja raskus tuvastada tegelikku kasusaajat, ettevõtte esindajad ise ei tea ega pea võimalikuks välisriigi äriühingust omaniku tegeliku kasusaaja teadasaamist;
- kahtlus, et kasutatakse raamatupidajaid, advokaate, maaklereid ja juriste tegelike kasusaajate ja ebaseadusliku tulu allika varjamiseks;
- varifirmade kasutamise kahtlus, kui tehakse majanduslikult ebaloogilisi tehinguid ja kasutatakse MTÜ-sid mittesihipäraselt (majandustehingutes, mis pole MTÜ eesmärgiga nähtavalt seotud).

4.2.6. Puhverfirmad ja äriühingute ahelad

Eesti ettevõtete kasutamist rahapesu või muudel ebaseaduslikel eesmärkidel on täheldatud ka rahvusvaheliste skeemide ja teiste riikide äriühingute (ahelate) kombinatsioonides.

Seoses krediitiasutuste poolt ettevõtavate meetmetega mitteresidentide suhtes, on ka Finantsinspektsioon täheldanud tendentsi, et üha rohkem asutatakse Eesti OÜ-sid, kelle tegelikuks kasusaajaks on mitteresident.

Kaasus 4 – mittekäibemaksukohustuslastest äriühingute võrgustiku kasutamine käibe varjamiseks ja kasumi tulumaksuvabaks väljaviimiseks:

OÜ A on toimiv jaekaubanduse kaupluseketti opereeriv ettevõtte ning käibemaksukohustuslane. OÜ A osanikul ja juhatuse liikmel on lisaks OÜ-le A asutatud ka käibemaksukohustuslasteks registreerimata äriühingud OÜ B, OÜ C, OÜ D, OÜ E ning OÜ F. Pangakontode kasutamise kontrollimise käigus selgus, et nimetatud äriühingud on kandnud pidevalt OÜ-le A raha selgitusega „Laen“, mis oli neile laekunud OÜ A kauplustes müüdud kaupade eest (kaupluses olid samaaegselt kasutusel erinevate äriühingute kaardimakseterminalid). Lisaks nähtus pangakonto väljavõttelt, et OÜ A on võtnud välja suurtes summas sularaha ning kandnud osa rahast ka juhatuse liikme isiklikule kontole, samuti selgitusega „laen“. Kontrolli tulemusel leiti, et OÜ A ja seotud ettevõtete puhul oli tegemist ühise majandusüksusega ning puhveräriühingute võrgustiku loomise eesmärgiks oli varjata OÜ A käivet ning viia tulumaksuvabalt välja kasumit. Kontrolli tulemusel määrati OÜ-le A varjatud käibelt käibemaksu summas 20 900 eurot ning tulumaksu 20 000 eurot ning sotsiaalmaksu 33 100 eurot juhatuse liikmele tehtud väljamaksetelt.

Äriühingute ahelate kasutamise puhul lisavad keerukust, kui ahelates on osaliselt kasutatud teiste riikide äriühinguid ja muid juriidilisi isikuid.

Jälgi/pane tähele, kui tehingus kasutatava varaga:

- toimuvad suuremahulisemad tehingud ettevõtete vahel, kus ettevõtted on seotud välisriigi isikutega, nt mitteresidentist tegelik kasusaaja;
- suurte summade tasaarveldamine varasemate nõuetega, nt varasema laenuga;
- ebaharilik ja kahtlane tehing sularahaga;
- suures summas tagatiseta laenud;
- ulatuslikud laekumised Venemaa, USA, Araabia Ühendemiraatide ja Šveitsi pangakontodelt.
- äriühinguga tehakse ebaselge või ebaloogilise majandusliku eesmärgiga tehinguid, moodustatakse ühingutest ahelaid, valdusfirmade kasutamine.

4.2.7. Äriühingute hülgamine vastutusest vabanemise eesmärgil ja konfiskeerimise vältimisele suunatud skeemid

Probleemiks on realselt tegutsevate ettevõtetele tegevuse käigus tekkinud maksukohustuste teadlik tasumata jätmine, millest vabanemiseks vormistatakse ettevõtte juhatuse liikmeks mõni variisik või teadlikult sellist teenust pakkuv ettevõtte likvideerija ehk „firmade matja“. Kuna Eestis on äriühingu

võõrandamine ja juhatuse vahetus väga lihtne¹⁶, nagu ka uute äriühingute asutamine, jätkub sageli hüljatud äriühingute tegevus vanade omanike poolt uues juriidilises kehas, kuhu on eelnevalt üle viidud ka kõik tegevuse jätkamiseks vajalikud varad ja töötajad.

Üsna sageli on õiguskaitsesutused kriminaalmenetlustes probleemi ees, kus kuriteo toimepannud juriidiline isik menetluse jooksul kas likvideerub või formeerub ümber (ühineb või jaguneb). Kuna juriidilisi isikuid on ka kriminaalmenetluse kestel sisuliselt võimalik likvideerida, kaasneb sellega juriidilise isiku osas vastavalt menetluse lõpetamine.

Teiseks probleemiks on juriidilise isiku pankroti väljakuulutamise, mille motivatsioon seisneb selles, et juriidilise isiku pankroti väljakuulutamisel kaotavad vara arestid oma kehtivuse ja kunstlike pankrottide abil on võimalik vabastada vara kriminaalmenetluses aresti alt. PankrS jt seaduste muutmise seaduse eelnõus (195 SE) said Riigikogu menetluses sisse uued muudatused, mille kohaselt kriminaalmenetluses võimaliku konfiskeerimise või konfiskeerimise asendamise tagamiseks seatud arest ega kohtulik hüpoteek pankroti väljakuulutamisel enam ei kustu (PankrS § 45 lg 2).

Üks muudatus 195 SE osas on ka PankrS § 44 muutmine. Selle kohaselt kustutatakse pankrotimenetluses kõik pankrotivara koormavad hüpoteegid ja muud pandid ning isiklikku nõuet mitteomav pandipidaja (võlgniku vara on panditud 3. isiku nõude tagamiseks) võib esitada oma nõude võlgniku pankrotimenetluses. Olukorras, kus nt kriminaalmenetluses isiku varale seatud kohtulik hüpoteek jääb küll püsima (PankrS § 45 lg 2 muudatus), kuid kui isik (A) müüb selle vara teisele isikule (B), kelle suhtes kuulutatakse välja pankrot, siis PankrS § 44 muudatuse tulemusel see kohtulik hüpoteek ikkagi kustub. Kuna riigil ei ole enne konfiskeerimise või selle asendamise otsuse tegemist nõuet võlgniku vastu, sh ka mitte tingimuslikku (Riigikohtu lahend 3-1-1-68-16 p-d 48, 52, 53; TMS § 107), siis ei ole riigil ka B pankrotimenetluses midagi esitada, mistõttu kohtulik hüpoteek kustub ja nõuet ka esitada ei saa. Probleem seisneb selles, et vara konfiskeerimisel ei ole tegemist mitte nõudega täitemenetluses, vaid see vara tuleks täitmisest välistada (TMS § 222).

Üldreeglina TMS § 176 lg 1 alusel saab esitada täiturile avalduse ja nõuet tõendavad dokumendid, seejuures nõue ei pea olema sissenõutavaks muutunud ja saab esitada tingimuslikuna. Väga head lahendust ei ole aga olukorrale, kuidas informatsioon jõuaks õigeaegselt menetlejateni. Võimalik on küll konkreetse isikuga seoses Ametlikest Teadaannetest teavitusi tellida, kuid ilmselt võiks hüpoteegipidajaid kustuvast õigusest teavitada ka täiturid, s.h juba vara arestimisest.

4.2.8. Ettepanekud

1. Tõhusamalt tuleks toimima saada ja tagada äriühingu tegeliku kasusaaja äriregistrile teatamise süsteem. Üks võimalus on läheneda sellele teemale nii, et seada eesmärgiks korrastada äriregister ja teostada selles sisalduva informatsiooni *de facto* paikapidavuse osas järelevalvet, eriti aitaks läbipaistvust suurendada osaühingu osanike andmete registrikaardile kandmisega¹⁷. Lisaks tuleb mitteresidentidele suunatavas infos rohkem esile tõsta aruandluskohustust ja korrektse info esitamise vajadust.
2. Kriminaalmenetlusele allutatud juriidilist isikut võiks saada likvideerida või ümber kujundada eeluurimise faasis ainult näiteks prokuratuuri loal ja kohtumenetluse faasis kohtu loal.
3. Kriminaalmenetluses võimaliku konfiskeerimise või konfiskeerimise asendamise tagamiseks seatud arest ega kohtulik hüpoteek pankroti väljakuulutamisel ei tohiks kustuda ka olukorras, kus varal on uus omanik, kelle suhtes kuulutatakse välja pankrot (PankrS § 44). Kaaluda võiks ka täitemenetluses konfiskeerimise otsuse kui nõude õigusliku staatuse muutmist.

¹⁶ Tasub märkimist, et hiljutine muudatus äriseadustikus (kevad 2020) enam osa kohustustehinguks ehk võõrandamise kokkuleppeks notariaalset tõestamist ei nõua. Käitustehingu puhul on notariaalne tõestamine teatud juhtudel siiski säilinud

¹⁷ Äriregistri andmetel on erinev õiguslik tähendus: on registrikaardi andmed ja nende kõrval informatiivsed äritoimiku andmed. Plaanis on ühinguõiguse revisjoniga muuta osaühingu osanike andmed registrikaardi andmeteks ja luua osanike nimekirja pidamisel kinnistusraamatu sarnane süsteem. Ka rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise vaates on äärmiselt oluline, et kirjeldatud reform võimalikult kiiresti ellu viidaks.

4. Kaaluda nõude kehtestamist täituritele teavitada vara arestimisest eraldi riigipoolseid hüpoteegipidajaid.
5. RahaPTS näeb teatud tegevusaladel tegutsemiseks loa taotlemise kohustuse. Lahendamata on aga küsimus, kuidas leida üles ja kontrollida need juriidilised isikud, kes selliseid teenuseid pakuvad, aga kavatsetult jätavad loa taotlemata ja on sellest tulenevalt järelevalveasutuste silme alt väljas. Üheks võimaluseks oleks juba asutamisel nõuda õige tegevusala määratlemist (EMTAK) ja selle seostamist vastava tegevusloa taotluse kohustusega.